

*Türkiye Selçuklu Devlet Adamlarından Esededdin Ayaz**

Esededdin Ayaz: The Emir Of Turkey Selcuks

Mehmet Ali HACIGÖKMEN**

ÖZET

Türkiye Selçuklu Devletinin kuruluşunda, gelişmesinde, ümeranın çok farklı kendine has bir fonksiyonu olduğunu biliyoruz. Emir Esededdin Ayaz da bunlardan biridir. Emir Eseddin Ayaz, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğulları I. İ. Keykavus, I. Alaeddin Keykubad dönemlerinde devlete hizmet eden güngörmüş bir devlet adamıdır. Emir Esededdin, zaman zaman Uc Beyi, Atabey, Emir-i Ahur, Şarab-salâr, Subaşı gibi görevleri uhdesinde bulundurmuştur. Ayrıca imarçı bir şahsiyet olarak görülüyor. Çalışmamızda bu konular üzerinde durulacaktır.

ANAHTAR KELİMELER

Esededdin Ayaz, Ayas, Şarab-sâlâr, Atabey, Honaz, Alaeddin Keykubad

ABSTRACT

There has been nearly a consensus that the princes and other rulers have played critical roles in the establishment and development of Anatolian Seljuks. As a leading statesman, Eseddin served the state during the period of Gıyaseddin Keyhüsrev, I and his sons İzzettin Keykavus I. and Alaeddin Keykubad. In different times, Eseddin also undertook several posts in the state in such capacities as a Uc Beyi, Atabey, Emir-i Ahur, Şarab-salâr and Subaşı. This study examines his life, personality and especially his role in the developmet of the state.

KEY WORDS

Esededdin Ayaz, Turkey Selcuks, Şarab-sâlâr, Atabey, Honaz, Alaeddin Keykubad

* I.Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu, 6-7 Kasım 2008 tarihinde sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Esededdin Ayaz I. Alaeddin Keykubat zamanında temayüz etmiş Türkiye Selçuklu emirlerinden biridir. Uzun süren emirliği döneminde (I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubat, II. G. Keyhüsrev) Türkiye Selçuklu Devletine hizmet etmiştir. Esededdin Ayaz'ın Türkiye Selçuklu Devletinin hizmetine girmeden evvelki hayatı hakkında fazla bir bilgimiz yoktur.

İbnu'l-Esir Artuklu II. Sökmen'in kölesi olan bir Ayaz'dan bahseder¹. Yine aynı kaynak II. Sökmen'in Ayaz'ı kendisine damat ve veliaht yaptığını söyler. Bu bilgi Ayaz'ın Artuklu ailesinden olduğunu gösterir. Çünkü veliaht olmak için Artuklu ailesinden olmak gerektiğini biliyoruz. Böylece bu Ayaz'ın araştırmamızın konusu olan Selçuklu Devletinin hizmetinde bulunmuş, Esededdin Ayaz ile aynı kişi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Araştırmamıza konu olan Esededdin Ayaz'ın soyu hakkında pek fazla bir bilgimiz olmamakla birlikte, babasının adının Denizli Çardak Hanının kitabesinde Ayaz bin Abdullah eş-Şihabî² olduğunu öğreniyoruz. Denizli Çardak Hanının kitabesinde babasının adı *Abdullah eş-Şihabî* olarak bahsedilmesi onun mühtedî olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu zatın Gürcü asıllı birisinin kölesi olduğunu Yusufaga Kütüphanesindeki bir kıraat kaydından anlaşılmaktadır³. Bu bilgiye göre Esededdin Ayaz'ın Gürcü asıllı birisinin kölesidir.

Bu arada İbn Bibi ise Rukneddin Süleyman-şah'ın(1196-1204) *Ayaz* isimli bir kölesinden bahseder⁴. İşte bu Ayaz'ın Esededdin Ayaz olduğunu düşünüyoruz. Eğer Esededdin Ayaz Gürcü asıllı birisinin kölesi ise, Rukneddin Süleyman-şah'ın hizmetine girmesi onun Gürcülere karşı yaptığı seferden sonra gir-

¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Esededdin Ayaz'ın Artuk kökenli olabileceğini söyler. (İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1929, s. 211) Amid-Diyarbakır ve Hısn Keyfa Artuklu hükümdarı olan II. Sökmen'in (1185-1201. kölesi olduğunu Ayaz'ı, ise hem kendisine damat, hem de veliahd yaptığını söyler. Fakat onun ölümü üzerine devleti eline alan Ayaz'a karşı bir grup devlet adamı onu hapse attılar. Süleyman-şah Diyarbakır Artuklu hükümetine müdahale ederek Ayaz'ı hapisten kurtardı (1202). Onu kendi beyleri arasında yer verdi (İbnu'l-Esir, *Tarihi Kamil*, 1302, XII, s. 19); Zeki Sönmez de bu bilgiyi tekrarlar. (Bkz. Sönmez, *Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar* Ankara 1989, s. 125-127. Aynı yazar, "Türkiye Selçuklularında Atabeylik Atabey Eseddin Ayaz ve 13. Yüzyıl Mimarisine Katkıları", *Antalya Selçuklu Semineri Bildirileri/Seçkiler*, Antalya 1998, s. 6).

² Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1929, s. 211. Uzunçarşılı burada kitabede isim kısmının silik olduğunu, ancak bunun Esededdin veya Reşiduddin Ayaz olabileceğini söyler.

³ Yusufaga ktp.. Nr. 4862'deki kıraat kaydı, son varak. Burada Necmuddin Ebul-Beka Sabit b. Tevân b. Ahmet et Tiflisi ve onun kölesi Ayaz b. Abdullah er-Rumî olarak geçmektedir.

⁴ İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-alaîyye fi'l-umuri'l-alaîyye I*, Tıpkı Basım,(T), (nşr. A. Erzi- N.Lugal) Ankara 1957, s. 275; (trc. M. Öztürk), I-Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1996, s. 292.

miş, daha sonra da Rükneddin Süleymanşah ile kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev arasındaki mücadelede esnasında, Gıyaseddin Keyhüsrev'in hizmetine girmiş olmalıdır. Çünkü Esededdin Ayaz'ı kısa süre sora I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in hizmetinde görüyoruz.

Ayaz mı Ayas mı?

Ayaz⁵ ismi muhtelif yerlerde Ayas şeklinde yazılmıştır. İbn Bibi, Esededdin için sadece Ayaz ismini kullanmamıştır. Ona *Kond-i İstabl, Ayas-ı Mecnun, Esededdin-i Ayaz, Emir Esededdin*⁶ isimlerini de vermiştir. Sinop kalesi ve Konya Alaeddin camiinde bulunan kitabelerin birisinde *Ayas*, diğerlerinde ise *Ayaz* ismi yazılmıştır⁷.

Esededdin Ayaz'ın Selçuklu Devletinde Aldığı Görevler

Esededdin'in, Mübarezüddin Ertokuş ile beraber 1205'i takip eden yıllarda genç birer asker olarak, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in maiyetinde buldukları görülüyor (1196-1205)⁸. O, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in sürgün hayatında yanında bulunmuştur. İbn Bibi de Emir Esededdin Ayaz için: "*Şehid Sultan Gıyaseddin Keyhusrev'in hizmetinde seferlerde dert, acı ve sıkıntılar çekmiş, zamanın olayları ve günlerin zorluklarıyla tanışmış Ayas-ı Mecnun adıyla bilinen Emir-i Ahur Esededdin*" diye bahsetmesi⁹ bundan dolayıdır. Emir Esededdin'in bu yönünü İbn Bibi şöyle ifade etmektedir: "*Kuvveti, serveti ve yiğit oğulları bakımından benzeri olmayan, tecrübeli ve okçu köleleriyle büyük bir güce sahip olan Kondistabl Ayas-ı Mecnun adıyla bilinen Esededdin Ayaz*" diye zikredilmektedir¹⁰.

Emir Esededdin'in, Honaz sahibi olarak, I. İzzeddin Keykavus ile beraber 1214'de Sinop'un fethine katıldığını biliyoruz¹¹. Onun *Galibî* unvanını alması onun I. İ. Keykavus'a nispet etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü I. İzzeddin

⁵ Ayas(ایاس) ve Ayaz (ایاز)ismi, Türk tarihinde özellikle de Selçuklular devrinde yaygın olarak kullanılmıştır. Ayaz, açık bulutsuz havada çıkan kuru soğuk demektir (*Tarama Sözlüğü*, I, Ankara 1995, s. 312.). Alp Arslan'ın oğullarından birine Ayaz adını koyduğunu biliyoruz. Artuklu İl Gazi'nin oğullarından biri de aynı adı taşıyordu (Sümer, *Türk Devletlerinde Şahıs Adları*, I, İstanbul 1999, s. 617.). Türk tarihinde bu adda bir çok emir de görülür. Ayas ismi ise, Ayas kök'(ایاس کوك), açık hava, açık göz demektir (Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgati't-türk*, (trc. B. Atalay), I, Ankara 1992, s. 123;F. Sümer, *a.g.e*, s. 18). Kaşgarlı Mahmud yüzleri parlak olan kölelere bu ad verildiğinden bahsediyor.

⁶ İbn Bibi, T. s. 276, 282, 286, 288; trc., I, s. 292, 299, 302-305

⁷ İ. H. Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1997, s. 298,299, 300, 301; Ülkütaşır, " Sinop'ta Selçukiler Zamanına Ait Tarihî Eserler", *Türk Tarih ve Arkeologya Dergisi*,1943/ V, s. 130

⁸ T. Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhusrev (1164-1211) Gazi- Şehit*, Ankara 1997, s. 49

⁹ İbn Bibi, T. s. 236; trc. I., 254.

¹⁰ İbn Bibi T. s. 275; trc. I, s. 292.

¹¹ Ülkütaşır, *a.g.m.*, s. 130; Hüseyin Hilmi, *Sinop Kitabeleri*, Sinop, 1339-1341(1920-1922), s. 8.

Sinop kalesindeki kitabede görüldüğü gibi “es-sultanu'l-gâlib” (الغالب السلطان) unvanını kullanmıştır. Demek oluyor ki Esededdin Ayaz, I. İ. Keykavus zamanında Honaz hakimi bir Uc beyidir. Honaz'ın fethinin gerçekleşmesinden hemen sonra(1206/603)¹², Emir Mavrezemos'un bölgesine, yani Honas'a Uc beyi olmuştur. Esededdin daha sonra kısa dönemler dışında Honaz'dan ayrılsa da, ölünceye kadar burada Uc Beyi olarak kalmıştır. Alaeddin Camiinde bulunan kitabelerde Esededdin Atabeğ olarak geçmektedir ¹³ (Bkz. Resim-4-5-6-7).

Emir Esededdin 1226 yılında Kahta ve Çemişgezek hareketına Uc askerleriyle katılmıştır¹⁴. Bizzat Çemişgezek'in fethine memur edildi. Burayı kısa zamanda aldı(623/1226)¹⁵. Bu arada kısa bir süre Emir Esededdin'in Malatya Subaşılığına tayin edildiğini görüyoruz¹⁶. Alaeddin Keykubad'ın onu Çemişgezek'in fethine memur etmesi ve Malatya Subaşısı yapması bu bölgeyi çok iyi tanınması ile ilgili olabilir. Ancak Emir Esededdin Malatya Subaşılığı görevinde kısa süre kalmıştır. Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra Honaz dolaylarına dönmüş olmalıdır. Alaeddin Keykubad'ın ilk saltanat yıllarında Emir-i ahur Zeyneddin Başşara'nın katlinden sonra Emir-i ahur (Kond-i İstabl)olmuştur¹⁷.

Alanya'nın fethi öncesi güngörmüş bir kişi olarak Antalya Subaşısı Mübarizüddin Ertokuş ile beraber Alaeddin Keykubad'a bölge hakkında önemli bilgiler verdiğini biliyoruz¹⁸. Kubad-abad-Alanya kervan yolu üzerindeki Sırt Köy Tol Hanın kitabesinde¹⁹ (bkz. resim-8) ve Antalya'da bir çeşme kitabesinin

¹² *Müsameretü'l-Ahbâr*, (nşr: Osman Turan) TTK yay. Ankara 1944, s. 32; Niğdeli Kadı Ahmet, *El-Veledü's-şefik*, Fatih Süleymaniye Ktp., 4519, s. 294; *Tarihî Takvimler*,(nşr. O. Turan), Ankara 1954, s. 76.

¹³ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 299,300,301; R. Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Ta'mir)* Ankara 2001, s. 36, 37, 38, 39, 42.

¹⁴ İbn Bibi T., s. 275-276; trc. I., 292-293.

¹⁵ *İbn Bibi T.*, s. 285-289; trc. I, s. 299-305; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* Ankara 1999, s. 348-349.

¹⁶ *İbn Bibi T.*, s. 282; trc. I, s. 299.

¹⁷ İbn Bibi,T., s. 298.

¹⁸ İbn-i Bibi T., s. 236; Turan, *Selçuklular*.s. 335.

¹⁹ En-nahif Ayaz-ı Şarab-sâlâr hafezehullah fi Muharrem sene tis'un ve işrine ve sittemie (629/1231)Bu kitabe İlhami Bilgin tarafından Eynif Tol Han kitabesi olarak yayınlanmıştır. (“Selçuklular ve Beylikler Dönemine Ait Yayınlanmamış Üç Kitabe” *Vakıflar Dergisi*, XIX/1985, s. 267-270); Ancak bu kitabe Sırt Köy Tol han'a ait olduğu görülmüştür. Bkz. Kunduracı, O. Kunduracı, “Kubad-abad- Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar- I” *I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, II, Konya 2001, s. 57; aynı yazar “Kubad-abad- Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar- II” VII.Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Şöleni, (Kayseri 8-10 Nisan 2002) Kayseri 2002, s.543.

de²⁰ (Resim-9) Şarab-salar Ayaz'dan bahsedilmektedir. Burada adı geçen Ayaz-ı Şarab-salar, (Kond-i İstabl) Emir Esededdin Ayaz'dan başkası değildir²¹. Bu kitabeden Emir Esededdin'in, bir dönem I. Alaeddin Keykubad'ın Şarab-salar'ı olduğu ortaya çıkmaktadır(1226). Ayrıca aşağıda anlatılacağı gibi, Emir Esededdin'in devlet tarafından yapılan imar faaliyetlerini kontrol edip düzenlediğini de biliyoruz.

İmar faaliyetleri

Esededdin Ayaz imarcı bir şahsiyet olarak görülüyor. Emir Esededdin Sinob'un fethinden sonra kaledeki inşaata Sebastos Kayseriyyeî adlı Hristiyan bir mimarla teşrik-i mesai etmiştir (1215-1216/612). Esededdin Ayaz bânisi olduğu bu bölümden başka, iç kale inşaatına Sultan I. İzzeddin Keykavus adına idarî kontrolü de üstlenmiştir²². Bu arada 1229/627, yılında Denizli Çardak Hanını yaptırarak ticaret yollarının menderes boylarına ulaşmasında etkili olmuştur²³. Emir Esededdin ismine Antalya'da bir çeşme kitabesinde de rastlıyoruz²⁴.

Kubad-abad -Alanya yolu üzerinde bulunan Hanlarla ilgili olarak yapılan yeni araştırmalarda, bu hanların XIII. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu ortaya çıkmıştır²⁵. Bu yol üzerinde bulunan Hanlardan birinin kitabesinde, "*Vakfedilmiş silsile halindeki han...(er-ribatü'l-musilleti'l-mevkufe)*" tabiri kullanılmaktadır.(resim-10) Bu tabir bu yol üzerinde bir takım hanların mevcudiyetini ortaya koymaktadır²⁶. Aynı yol üzerinde Sırt Köy Tol Hanın kitabesinde²⁷ Şarab-salar Ayaz'dan bahsedildiğini yukarıda belirtmiştik. Bu bilgiler bize bu hanların bazılarının Esededdin Ayaz tarafından yapıldığı ortaya çıkarmaktadır²⁸. *Şarabsa* Hanını yapan kişinin de Emir Esededdin olması ihtimal dahilindedir. *Şarabsa* hanı Kubadabad-Alara yolu üzerindeki diğer hanlar gibi Alaeddin Keykubad

²⁰ Y. Önge, "Antalya'daki Selçuklu Çeşmeleri Hakkında Bazı Görüşler" *Antalya IV. Selçuklu Semineri (Bildiriler)* 13-14 Mart 1992, s. 72. 626/1226 tarihli bu çeşme kitabesinde *Ayaz-ı Şarab-sâlâr* ismi yanlış *Ayaz eş-şerre's-sâlârî* diye okunmuştur.

²¹ Selçuklular döneminde saray teşkilâtında Şarab-sâlâr diye anılan bir müessese bulunmaktadır. Şarap-sâlâr içki tacıcısıdır. Buna Şarabdâr da denirdi. Bu konuda bkz. M. Ali Hacıgökmen Şarab-salar tabiri hakkında bkz. "Şarabsa Hanı ve Bânisi" *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*, Alanya 2004, s.411-445, adlı makalede bu konu hakkında mufassal bilgi verilmiştir.

²² Ülkütaşır, *a.g.m.*, s. 130; Sönmez, *a.g.e.*, s. 211-212.

²³ Uzunçarşılı, *Kitabeler*, s. 211; Sönmez, *a.g.e.*, s. 220-223; Baykara, *a.g.e.*, s. 51.

²⁴ Önge, *a.g.m.*, s. 72.

²⁵ Kunduracı, "*Kubad-abad- Alanya - II.*" s. 8.

²⁶ Bu kitabe Osman Kunduracı tarafından bulunmuştur. Kunduracı, "*Kubad-abad- Alanya-I*"s.55; aynı yazar "*Kubad-abad- Alanya - II.*" s. 4

²⁷ bkz.dipnot-25.

²⁸ Kunduracı, "*Kubad-abad- Alanya-II*" s. 9; Bu Türkiye Selçuklu Devletinde gelenek haline gelmişti. Alaeddin Keykubad'ın böyle bir emri bulunmaktadır. Bunun için bkz. (İbn Bibi, T., s. 255)

döneminde inşaa edilmiştir. Esededdin Ayaz Şarabsa Hanının inşaatına Şarab-sâlârlık görevinde bulunduğu dönemde başlamış, ancak II. G. Keyhusrev döneminde bitirebilmiştir.²⁹ Bu, II. G. Keyhusrev'in ilk saltanat yıllarına rastlamış olmalıdır. Ancak kitâbeye dikkatle bakacak olursak son satır özenle silinmiştir. Kitâbenin dikkatle silinmesi hanın bânîsinin isminin unutturulmak istenmesinden kaynaklanmaktadır³⁰(resim-12). Bunun sebebi ne olabilir? Bu konuya biraz ileride değineceğiz.

Konya Parsane mahallesinde bulunan şimdi müzede bulunan taş kitabede Esededdin Ayaz, mütevellî olarak geçmektedir³¹ (Bkz. resim-11). Başka bir deyişle imar işine devlet adına nezaret etmektedir. Bu taş kitabe kalenin kuzey kapılarından birine aittir. Kitabenin tarihi de kalenin inşaa tarihine uymaktadır. Bu kitabeye göre Esededdin Ayaz hazine adına yapılan kale kapılarının ve burçların nazırlığını da yapmış olması kabul edilebilir. Alâeddin Keykûbad, Alâiyye ve Alara kalelerini aldıktan sonra bir süre Antalya'da kalmış, daha sonra Konya'ya gitmişti. Burada önce Konya'ya yeni kapıların, burçların yapılması için nüvvab-ı hâsları çağırarak, dört kale kapısının (dervâze), birkaç burç ve beden yapım masrafının hassadan geri kalan masrafın ülkenin büyük emirlerinin arasında paylaşılmasını emretmiştir³². İşte Esededdin Ayaz, Sultanın bu emrinden sonra Konya kalesindeki Ayaz kapısını yaptırmıştır.

²⁹ Biz daha önce bu hanın Şarab-salâr Hüsameddin Aktaş tarafından yapıldığını iddia etmiştik Bütün bu bilgilerden sonra Şarabsa hanının banîsinin Hüsameddin Aktaş olmadığı ortaya çıkmıştır. Hacıgökmen, "Şarabsa Hanı ve Şarabsa Adı Hakkında Bir Araştırma" Mustafa Kafalı Hatıra Kitabı, Ankara 2002,s.

³⁰ Seton Lloyd-Strom Rice *Alanya (Alâiyye)* Ankara 1964, s. 73; İ. H. Konyalı, *Alanya*, İstanbul 1946, s. 366.

1. اسطان

2. الا عظم شاهنشاه

3. المعظم ظل الله في العالمی

4. غياث الدنيا (والدين) ابو الفتح كیحسرو بن كیقباد

5.

1-2-3 –En büyük Sultan, muazzam şahlar-şahı, iki âlemde Allah'ın gölgesi

4-Gıyasu'd-dunya vad-din Abu al-fath Kayhusrav b.Kaykubad

5-.....

Kitâbe Hanın medhâli üzerindedir.Beş satırlık Selçuk neshidir, son satır dikkatle kazınarak yok edilmiştir. Alaeddin camiinde bulunan bazı kitabelerde de, I. İzzeddin Keykavus'un isimleri de kırık değil siliktir.(Bkz. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 299,300,301; Duran, *a.g.e.*, s. 36, 37, 38, 39, 42)Ayrıca bkz. dipnot, 30.

³¹ 50x1.25 ebadında taş kitabe parçası Konya müzesinde 907 kayıtlıdır. Kitabenin üst kısmı kırılmıştır. Son satırı şöyledir: على يد اياز منولى سناتمان ستمایه Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 151.

³² İbn Bibi T., s. 255

Yine, Alaeddin Camiinde I. İzzeddin Keykavus³³(bkz. resim-4-) ve onun ölümünden sonra kardeşi I. Alaeddin Keykubad³⁴ (bkz-resim-5-6) adına camii yapımına Sultan adına nezaret etmiştir³⁵(bkz.resim-7). Buradaki kitabede mütevellî olarak görev yaptığı söylenmektedir. Buna bir nevi İmar nazırlığı demek mümkündür.

Alanya Kalesinde halk arasında Esed Burcu diye adlandırılan, İç kaleden Tophaneye kadar inen surları da Esededdin Ayaz yaptırmış olmalıdır. Burcun hiçbir yerinde kitabe yoktur. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Şarabsa Han kitabesinin son satırı kazınıp, Emir Esededdin isminin yok edilmesini hatırlatmaktadır. Şarabsa Hanının adının Şarab-sâlâr'dan geldiği gibi³⁶, burcun adı da emir Esededdin'in adından gelmiş olmalıdır. Esed burcunun önünde kitbesiz iki mezar vardır. Sandukaları harçla sıvanmıştır. Fakat kitabeleri bulunmadığı için hüviyetlerini tespiti imkan yoktur. Alanya kale kitabelerinde Emir Esededdin'in ismine rastlanmamaktadır. Buna rağmen Emir Esededdin'in Hazine adına inşaatına nazırlık yaptığını düşünmemiz gerekir. Sinop kalesi inşaatında da bulunan Ebu Ali İbn Ebu Raha Kettanî el Halebî, Kızıl kulenin de mimarıdır. Bu kişi Esededdin Ayaz'ın nezaretinde Alanya kalesinin yapımında çalışmış olması ihtimali vardır³⁷. Dört köşeli Esed burcunun altı da sarnıçtır³⁸. Emir Esededdin Ayaz Türkiye Selçuklu Devletine mimarî yönden bazı yenilikler getirdiği görülüyor. Ancak bu konu üzerinde durulmamıştır³⁹.

³³ Alaeddin Camiinin kuzey tarafındaki kitabede II. İzzeddin Keykavus'un Atabek Ayas'a camii inşasına nezaret etmesini emrettiği yazılıdır. Bkz. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 300; Duran, a.g.e., s. 37; yine aynı şekilde I. İ. Keykavus Alaeddin camiiinin kuzey tarafındaki kitabede Atabek Ayaz'a 616 senesinde Camiin ve türbenin yapımına nezaret etmesini emrettiği yazılıdır. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 301; Duran a.g.e., s. 38 (bkz. Resim-4)Bu kitabe kırık değil, I.İ. Keykavus isminin bilerek özenle silindiği görülmektedir. Bu kitabe Alaeddin Keykubad'ın ilk saltanat yıllarına rastlayan bu kitabede abisinin ismini sildirdiği düşünülmelidir. Yine aynı şekilde Alaeddin camiiinin batı cephesindeki kitabe de I. İ. Keykavus ismi yine kırık değil Aleddin Keykubat tarafından silinmiştir. Türkiye Selçuklu devrinde bazı kitabelerde bu görülmektedir. Eseddin Ayaz'ın da isimleri bazı kitabelerden silinmiştir. Sarabsa hanı kitabesi buna örnek verilebilir.(Bkz.Resim-12)

³⁴ Alaeddin Camiindeki kuzeydeki örülü kapısının kitabesi bu camii Atabeyi Ayaz nezaretinde I. Alaeddin Keykubad zamanında bitirildiğini (bkz. Konyalı, *Konya Tarihi.*, s. 299; Duran, a.g.e., s. 42.) belirten kitabede de Atabey olduğu görülüyor.

³⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 299,300,301; Duran, a.g.e., s. 36, 37, 38, 39, 42.

³⁶ Hacigökmen, " Şarabsa Hanı " s. 254.

³⁷ Sönmez, a.g.e., s. 204.

³⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 206.

³⁹ Sönmez, a.g.e., s. 126.

Emir Eseddeddin Ayaz'ın Ölümü

Alaeddin Keykubad (634/1237) vefatından önce Eyyubi Melikesinden doğan ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliahd göstermiş idi⁴⁰. II. G. Keyhüsrev bazı düşük karakterli komutanlarla işbirliği yaparak babasını zehirletti ve gene bu komutanların marifetiyle tahta oturmayı başardı⁴¹. Bu işte en büyük desteği Sadeddin Köpek diye tanınan komutanından gördü. Uc bölgelerdeki Türkmenler ve Ahiler, kendilerinin hamisi Uluğ Sultan Alaeddin Keykubad'ın zehirletmesinden dolayı II. G. Keyhüsrev'e cephe aldılar. G. Keyhüsrev ve Sadeddin Köpek, kendi iktidarlarına engel olabilecek pek çok ileri gelen, gün görmüş devlet adamlarını öldürdüler. Emir Eseddeddin'in ölümü hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak onun da bu öldürülen devlet adamları arasında olduğunu düşünüyoruz. Emir Eseddeddin'in öldürülme sebebi olarak iki neden üzerinde durulması gerektiğini inanıyoruz: Birinci sebep olarak Sadeddin Köpek ile aralarındaki rekabet sonucu öldürüldüğüdür. Yukarıda bahsettiğimiz gibi onun devlet adına yapılan inşaatlarda bir nevi imar nazırlığı yapmıştı. Sadeddin Köpek de mimar başı olmuş bir kişidir. Aralarındaki meslekî bir rekabet olması sonucu, S. Köpek kendisine rakip olabilecek bu emiri öldürmüş olması mümkündür. Eseddeddin Ayaz'ın öldürülmesiyle ilgili diğer sebep onun Selçuklu ailesiyle ilgili bir meseleden öldürülmüş olması ihtimali vardır. Eseddeddin'in isminin bazı kitabelerden silindiğine bakılırsa bu ihtimal daha doğrudur sanırız. Selçuklu ailesiyle ilgili mesele de, Alaeddin Keykubad'ın eşi, Eyyubi Melikesi, Melike-i Âdiliye'den olan çocuklarının öldürülme ve yurt dışına kaçırılma hadisesidir. Bu olayın içinde Emir Eseddeddin Ayaz ile beraber Emir Şemseddin Altun Apa'da bulunmaktadır. Şemseddin Altun-apa'nın öldürülmesi⁴² Melike-i Adiliye'nin öldürülme emrinin verilmesinden hemen önce olması bundan dolayıdır⁴³.

Eseddeddin Ayaz ile beraber Şemseddin Altun Apa'nın bu aileye çok yakın olduğu anlaşılıyor. Emir Eseddeddin, Kahta, Çemişgezek, Adıyaman'ın fethinden sonra Eyyubî Melikesi, Melike Adile veya Melike-i Adiliye (Gaziye Hatun) istemeye giden kafilenin tertibinde bizzat bulunduğu biliyoruz. Şam'dan Meli-

⁴⁰ *İbn Bibi*, T., s. 459, trc. I, s. 454.

⁴¹ *İbn Bibi*, T., s. 451-466; trc. I, s. 452-458; Anonim Tarih-i Al-i Selçuk, nşr. F.N.Uzluk, Ankara 1952, s. 48.

⁴² *İbn Bibi*, T. I, 471-2, trc. s. 25; M. T. Houstma, *İbn Bibi*, s. 211-212; Ali Öngül, *Miineccimbaşı Ahmed Efendinin Câmi'üd-Düveli'nin Tenkitli Neşri*, İst 1986, s.30. (Basılmamış Doktora tezi); Turan, *Selçuklular*, s.409; aynı yazar "Selçuk Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, XI / 42 (Nisan 1947), s. 199-200; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1972, s. 9.

⁴³ *İbn Bibi*, T., s. 471-472; trc. 25-26.

ke-i Adiliye'yi getiren gelin alayı Malatya'ya geldiğinde, Emir Esededdin de buradadır. Alaeddin Keykubad'ın kafilesi Malatya'ya üç gün sonra gelmiş, kafileyi karşılamada Emir Şemseddin Altun-aba ile beraber Emir Esededdin'de bulunmuştur⁴⁴. II. Gıyaseddin Keyhüsrev iktidara gelince Melike-i Adiliye Ankara'da yayın kirişi ile boğularak öldürüldü⁴⁵. Oğulları İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin Borgulu kalesine hapsedildi. Bir süre sonra kendi çocukları olunca Borgulu kalesinde bulunan Melikleri öldürmesi için üstadü'd-dar Mübarizüddin Armağanşah'ı buraya gönderdi. Fakat Armağanşah bir rivayete göre bu Melikleri öldürmemiş, bunu Sultan ve Sadeddin Köpek'ten gizlemiştir⁴⁶. Meliklerin akıbeti de kaynaklarda meçhul kalmıştır. Bu Meliklerin öldürülmüş olduğunu düşünmemiz gerekir. Eğer öldürülmemiş olsalardı daha sonra kaynaklarda meliklerin ismine rastlamamız gerekirdi. Hakikaten Mevlânâ mesnevisinde bir hikayede Sultan'ın Ayaz'a: "bu işi geciktirme tez bitir; günler aramızda geçip gidiyor deme; çünkü bu bekleyiş kızıl ölümdür" demesi, Emir Esededdin'in Sultandan aldığı Alaeddin Keykubad'ın Eşi ve çocuklarının öldürülmesi emri ile ilgili olabilir.⁴⁷

Alaeddin Keykubad'ın Melike Hatun adındaki kızının 1238 yılında Eyyubi Meliki Melik Nasır ile evlendirildiğini biliyoruz⁴⁸. Evlendikten sonra Anadolu'ya hiç gelmediği tahmin edilen⁴⁹ Melike Hatun'nun iki kız kardeşi daha vardı. Melike-i Âdiliye'nin kabrinde (1247/645) tarihli kitabede kızlarından bahsedilmesi⁵⁰ bundan dolayıdır. Yani iktidar mücadelesinin yalnızca Melike-i Adiliye ve erkek çocuklarının ölümüyle sınırlı kalmadığı kız çocuklarının da Anadolu'dan uzaklaştırıldığı anlaşılıyor. İbnü'l Adim Kahire'de yaşayan bu çocukları ablalarının yanına getirmek için şehre gittiğini yazmaktadır⁵¹. Alaeddin Keykubad'ın bu kızları II. G. Keyhüsrev'in ölümünden sonra ilan edilen genel af⁵² sonucu tekrar Anadolu'ya dönerek, annelerine türbe inşa ettirmişler-

⁴⁴ İbn Bibi, T., s. 298; trc. I, s. 313.

⁴⁵ İbn Bibi, T., s. 472; trc. II, s. 27; Turan, *Selçuklular*, s. 411.

⁴⁶ İbn Bibi, T., s. 473; trc. II, s. 28; Turan, *Selçuklular*, s. 409-410.

⁴⁷ Mevlana, *Mesnevi ve Şerhi*, V (Şrh. A.B. Gölpınarlı), Ankara 1989, s. 344

⁴⁸ A. Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, Ankara 1989, s. V; O. Turan, "Keyhüsrev II" İA VI, Ankara 2001, s. 621.

⁴⁹ H. Karamağralı, "Erzurum'daki Hatuniye Medresesi'nin Tarihi ve Banisi Hakkında Mülahazalar" *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, 1971, s. 221-222.

⁵⁰ H. Edhem, *Kayseriyye Şehri*, İstanbul 1334 s. 86; *Kayseriyye Şehri*, Hz. K. Göde. Ankara 1982, s. 109; Halit Erkiletoğlu, *Kayseri Kitabeleri*, 2001 Kayseri, s. 66.

⁵¹ İbnü'l Adim, *Bugyatü't-taleb fi Tarihi Haleb* (yay. A. Sevim) Ankara 1976, s.6

⁵² F. Ş. Arık, "Selçuklular Zamanında Türkiye'de Çıkartılan Kollektif Aflar (1075-1243), *Selçuk Dergisi*, Sa. 3 (1988)s. 19-30; M. Bayram, " Türkiye Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?" *Belleten*, XLV/ 2- 180 (1981), s. 467.

dir⁵³. Alaeddin Keykubad'ın kızlarından birinin evlilik yoluyla Halep'e, diğerlerinin de bu esnada Kahire'ye gitmiş olmaları, saltanat mücadelesinin boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir. Sadeddin Köpek'in bu olayı bahane ederek Şemseddin Altun-apa ve Eseddin Ayaz'ı öldürmüş olması mümkündür. Bu olayın tarihi 1238 yılı baharıdır. İbn Bibi öldürülen emirlerin bazılarının adını vermektedir. Bunlar arasında Eseddin Ayaz'ın adı geçmiyor. Bunun sebebi ise İbn Bibi öldürülen emirlerin adını sayarken tek tek isim vermemekte, sadece liderlerinin adını verip diğerlerine bağlı emirler demektir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in sürgün hayatında genç bir emir olduğunu, II. G. Keyhüsrev'in tahta geçmesinden sonra öldürüldüğünü düşünürsek (1238) en az 75-80 yıl yaşamış olması gerekir. Ancak ne tam olarak öldüğü tarihi, ne de mezarının nerede olduğunu tespit etmemiz mümkün gözükmemektedir.

Sonuç

Emir Eseddin Ayas, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğulları I. İzzeddin Keykavus, I. Alaeddin Keykubad dönemlerinde devlete hizmet eden güngörmüş bir devlet adamıdır. Emir Eseddin bu Sultanla döneminde gözden düşmediği görülüyor. Emir Eseddin, zaman zaman, Uc Beyi, Atabey, Emir-i Ahur, Şarab-salâr, Subaşı gibi görevleri uhdesinde bulundurmıştır. Ayrıca imarcı bir şahsiyet olarak görülüyor. Şarabsa Hanı gibi yaptığı imar faaliyetleri yukarıda anlatıldı. Eseddin Ayaz, banîsi olduğu eserler dışında imar işlerine yatkınlığı sebebiyle Sultan tarafından yaptırılan eserlerde, Hazine adına buraların yapımını üstlenmiştir. Çünkü onun, I. İzzeddin Keykavüs tarafından Sinop kalesi, I. Alaeddin Keykubad tarafından Konya kale kapısı ve burçları, Alaeddin camii, ve Alanya Kalesinin yapımında devlet adına bir nevi İmar nazır olarak tayin edildiğini yukarıda izah ettik. Öyle görünüyor ki Emir Eseddin imar işlerinden anlamaktadır ki devlet adına imar işlerine nezâret etmektedir. Şarabsa Hanının adı Eseddin Ayaz'ın Şarab-sâlar unvanından gelmektedir. Nasıl, Eseddin Ayaz tarafından Alanya kalesinde yaptırılan burcun adı günümüze kadar Esed burcu olarak geldiyse, Şarabsa Hanı da Şarab-salâr Eseddin Ayaz'ın yaptırdığı bir Han olarak Şarabsa adıyla halk arasında günümüze kadar gelmiştir. ©

⁵³ Ahmed Nazif Efendi, *Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriye)* yay. M. Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 86.

Resim-1 (Eski Honaz'dan yeni Honaz manzarası)

Resim-2 Eski Honaz

Resim-3 Eski Honaz

Resim-4 (Bu mescidin ve türbe-yi mutahharanın yapılmasını; Emirü'l-mümininin yardımcısı fetih babası, Kılıç Arslan zade şehit Sultan Keyhüsrev oğlu Alaeddin Keykubad; Ayaz Atabekî'nin tevliyeti ile 616 senesinde emretti) Burada I. İ. Keykavus'un ismi silinmiş görünüyor

Resim-5 (Bu kitabeye göre Camiin inşasını 616 yılı aylarında I. Keykavus emretmiştir. Mabedin inşasına da mütevellî Atabeki Ayas nezaret etmiştir.)

Resim-6 (Bu kitabeye göre camii mütevellî Atabeyi Ayaz'ın elinde Alaeddin Keykubad zamanında 617 yılında tamamlanmıştır.)

Resim-7 (Bu mamurenin mütevellisi Atabeyî Ayaz'dır.Şamlı Havlan Oğlu Mehmed yaptı)

Resim-8 En-nahif Ayaz-ı Şarab-sâlâr afaullah fi Muharrem sene tis'un ve işrine ve sittemie (629/1231)

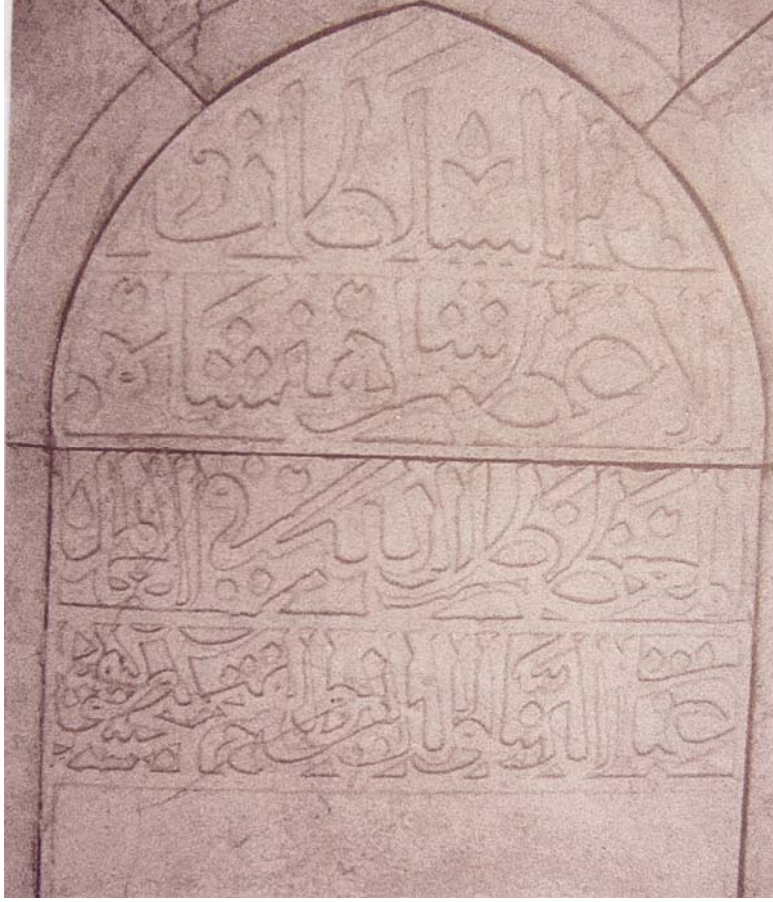
Resim-9 Ayaz-ı Şarab-sâlâr ismi yanlış Ayaz eş-şerre's-sâlârî olarak okunmuştur

Resim-10 Vakfedilmiş silsile halindeki han...(er-ribatü'l-musilleti'l-mevkufe)"

Resim-11. Bu taş kitabe kalenin kuzey kapılarından Ayaz Kapısına aittir. Kitabenin tarihi de kalenin inşaa tarihine uymaktadır.

Resim-12 Alanya Şarabsa hanı kitabesi son satır yoktur. Özenle kazınmıştır.